

Я. М. Кашуба,
к. е. н., доцент, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Інститут економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка"

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ПЕРЕХОДУ ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Ya. Kashuba,
Ph.D., Professor of Theoretical and Applied Economics,
Institute of Economics and Management, National University "Lviv Polytechnic"

INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AS A CONDITION FOR THE TRANSITION TO THE KNOWLEDGE ECONOMY

У роботі проаналізовано інноваційний розвиток підприємств України, виокремлено проблеми інноваційної діяльності, обґрунтовано пріоритетні види інноваційної діяльності для підприємств малого та середнього бізнесу.

The author analyzed the innovative development of enterprises in Ukraine, selected the problems of innovative activity, grounded the priority types of innovative activity for the entrepreneurship.

*Ключові слова: інноваційний розвиток, підприємництво, економіка знань.
Key words: innovative development, entrepreneurship, economy of knowledges.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний процес управління, що базується на застосуванні системного підходу, орієнтується на процес змін, а також комплекс дій, що мають бути спрямовані на формування інноваційної траєкторії розвитку підприємництва. Зміни в підприємстві, як індикатор переходу до економіки знань, повинні відображати сучасні трансформації в інноваційному розвитку, оскільки підприємству властива концентрація переважно творчої, новаторської праці, яка лежить в основі оригінального, а не репродуктивного виробництва.

Разом із тим інноваційна діяльність підприємств малого та середнього бізнесу є недостатньою. В зв'язку з цим актуальним є дослідження тих видів діяльності, що стимулюють перехід до економіки знань, зокрема в підприємстві, виявлення причин, що гальмують інноваційний розвиток підприємств малого та середнього бізнесу, а також обґрунтування видів діяльності, для яких доцільна інтенсифікація інноваційного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу висвітлені в працях М. Пивоварова [1], О. Долгальнової [2], А. Бутенка [3]. Т. Конєва визначає підприємництво як вид господарської діяльності, що є інноваційною та ризиковою складовою бізнесу; а малий бізнес — складовою бізнесу за масштабом діяльності, який, набува-

ючи рис інноваційності, перетинається із сферою підприємництва та формує мале підприємництво [4]. Т. Гоголь стверджує, що діяльність суб'єктів малого бізнесу не обов'язково повинна бути інноваційною. Малі підприємства України зосереджені переважно в торговій сфері або сфері надання послуг [5].

Успішне застосування інформаційних технологій в економіці знань вимагає нових організаційних структур. Т. Дейнеко зазначає, що для підприємства доцільним є розвиток у сфері інформаційного бізнесу [6].

Т. Дейнеко доводить, що вагомими стимулами розвитку ринку інформаційних технологій є стрімкий розвиток і диференціація попиту на всі види наукової, технічної й, особливо, економічної інформації [6].

Є. Остропольською досліджено теоретичні та практичні задачі управління розвитком інноваційних систем малого бізнесу, уточнено поняття "інновація" та "інноваційна система малого бізнесу" й удосконалено класифікацію інновацій за змістом, яка обумовила виділення нових підходів до розгляду інноваційних процесів — "інтегрованого" і "соціоінженерного" [7]. Науковцем запропонована нова класифікація методів регулювання інноваційної діяльності, яка заснована на співіснуванні методів державного регулювання і методів ринкового саморегулювання.

Необхідно відзначити, що роботи науковців щодо підтримки інноваційної активності підприємництва сто-

суються перш за все розвитку інфраструктури або окремих видів інноваційної діяльності. Водночас, інноваційний розвиток — це комплексне поняття, що реалізується одночасно в багатьох видах економічної діяльності. Необхідно також підкреслити значимість дослідження впливу глобальних процесів на розвиток внутрішніх ринків та потреби внутрішнього ринку України й свідоме ставлення суспільства до інноваційних послуг.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є дослідження інноваційного розвитку підприємств України, виокремлення основних тенденцій і проблем та обґрунтування пріоритетних видів інноваційної діяльності для підприємств малого та середнього бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізуємо інноваційну активність підприємств в Україні. За визначенням Державної служби статистики України "інноваційна діяльність — це комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових та маркетингових заходів, які спрямовані на створення та впровадження інновацій (проведення і придбання наукових досліджень, нових технологій, виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва, придбання машин, обладнання, установок, інших основних засобів та капітальні витрати, пов'язані з упровадженням інновацій, маркетинг, реклама тощо)" [8]. Лише з 2007 р. до інноваційної діяльності включаються дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації. Динаміка витрат на інновації показує постійне підвищення обсягу коштів.

Традиційно інноваційна діяльність розглядається в промисловості, що є показником незрілості суспільства України щодо переходу на новий технологічний уклад. У 2010 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1462, в 2011 р. — 1679 підприємств. Аналіз кількості підприємств за напрямками проведених інновацій показує, що найбільша кількість інновацій стосується інформатизації, а також таких, що обумовлюються вимогами ринку, зокрема навчання та підготовка персоналу, ринкове запровадження інновацій. Окрім цього спостерігається підвищення інноваційної активності за кількістю підприємств.

Із загального обсягу витрат в 2011 р. найбільше коштів витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення — 5051,7 млн грн. На придбання внутрішніх науково-дослідних розробок (далі — НДР) — 818,5 млн грн., зовнішніх НДР — 177,9 млн грн., придбання інших зовнішніх знань — 141,6 млн грн.; загалом на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій, — 1855,7 млн грн. Отже, витрати на інноваційну діяльність спрямовані в основному на капітальні інвестиції в основні засоби. Хоча це і свідчить про оновлення технологій, але характеризує екстенсивний розвиток інновацій, зокрема це підтверджує зменшення частки внутрішніх та зовнішніх науково-дослідних робіт.

Понад 70% інноваційно-активних підприємств здійснювали нововведення за рахунок власних коштів, обсяг яких склав 4775,2 млн грн. Державну підтримку у розмірі 92,7 млн грн. отримали 35 підприємств. Важливу роль для інноваційної діяльності 19 підприємств мали кошти інвесторів (2442,4 млн грн.), у т.ч. кошти іноземних інвесторів — 11 (2411,4 млн грн.), вітчизняних інвесторів 12 (31,0 млн грн.). Кредитами в обсязі 626,1 млн грн. скористалися 36 підприємств. Із загальної кількості інноваційно-активних підприємств 83,2% впроваджува-

Таблиця 1. Структура інноваційної активності підприємств за їх розмірами протягом 2008–2010 рр., %

Розмір підприємств	Україна	Промисловість	Послуги
малі	18,38	18,45	18,34
середні	24,10	25,57	22,00
великі	40,82	43,34	34,89
з них організаційні та маркетингові інновації			
малі	62,04	50,54	69,68
середні	44,17	31,45	65,01
великі	25,18	14,46	56,10

Джерело: за даними [8].

ли інновації, зокрема більше 40% інноваційно-активних підприємств впроваджували інноваційні види продукції.

Хоча термін "інноваційна діяльність" досі використовується в контексті "промислової інновації" як певна продукція, але аналіз статистичних даних показує, що на промислових підприємствах значну увагу приділяється саме інноваційним процесам, які можуть розроблятися на стороні, зокрема, малими підприємствами як вид економічної діяльності.

Оскільки існує попит на такі інноваційні послуги, як розробка й удосконалення технологічних процесів, модернізація діяльності, що пов'язана з інформатизацією, то розглянемо пропозицію підприємств на ринку. У 2010 — 2011 рр. майже кожне четверте інноваційне активне підприємство поставляло свою продукцію на експорт. Однією з умов створення і впровадження інновації є проведення досліджень і розробок на підприємстві або придбання їх результатів у сторонніх організацій. Кожне десяте інноваційно активне підприємство було задіяне у виконанні внутрішніх НДР, 5,0% — придбали їх результати у інших підприємств і організацій.

Суттєво на активність підприємства при проведенні наукових досліджень впливає його розмір: якщо підприємство намагається бути постійно активним у виконанні НДР і, як наслідок, інноваційно активним, йому треба мати необхідну чисельність персоналу. Значна частина технічних продуктів вимагає довгих років досліджень, а більшість малих і середніх підприємств не в змозі тримати у своєму штаті працівників, які б займалися лише виконанням НДР і працювали б неповний робочий день.

Здійснювати інновації перешкоджають численні фактори. Найбільш вагомим з них є фінансові: занадто високі інноваційні витрати, недостатність коштів в межах організації або групи підприємств і поза її межами. У більшості випадків інновація є дорогим заходом, і підприємства, що виконують НДР, повинні вкладати кошти в технічне обладнання та заробітну плату висококваліфікованого персоналу. Ці витрати є досить високими і не гарантують швидку окупність.

Окрім фінансових факторів, перешкодою для інновацій є фактори, які пов'язані зі співробітництвом та інформацією, із недостатньою кількістю висококваліфікованого персоналу, невизначеним попитом на інноваційні товари або послуги.

Отже, зазначимо, що хоча існує внутрішній попит як на інноваційну продукцію, так і на інноваційні послуги, але він стримується численними факторами, зокрема недостатнім фінансуванням та підтримкою.

За статистичними даними також можна оцінити інноваційну активність підприємств (табл. 1). В табл. 1 наведено відсоток інноваційно активних підприємств від загальної кількості обстежених підприємств за даними Державної служби статистики. Оскільки за європейською методологією CIS в 2008 р. організаційним та маркетинговим інноваціям надано значну вагомість, то в табл. 1 також представлено відсоток цих інновацій від загальної кількості інноваційно активних підприємств.

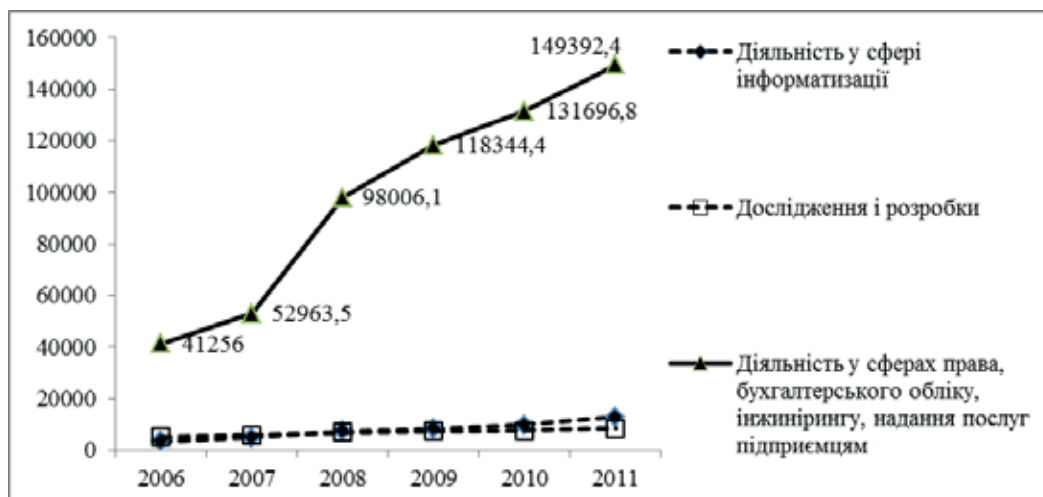


Рис. 1. Динаміка обсягів реалізації підприємств, що потенційно можуть займатися інноваційною діяльністю, тис. грн.

За даними табл. 1 можемо зазначити, що для малих підприємств інноваційна активність є значно нижчою, ніж для великих, але організаційні та маркетингові інновації, тобто нетехнологічні інновації, займають більшу частку серед усіх інновацій.

Інноваційна діяльність з урахуванням класифікації КВЕД відноситься до виду економічної діяльності "науково-технологічна сфера: в сфері НДККР, інжинірингу, розробка програмного забезпечення або високотехнологічне підприємництво" (секція К, клас 72, 73); "сфера надання інформаційних послуг в вигляді звітів, оглядів, бази даних, аналітики, рейтингові агентства тощо" (секція К, клас 72); сфера управління (консалтинг): маркетингові та управлінські послуги, аудит, фінансові послуги (секція К, клас 74).

Бачимо, що діяльність у сфері інжинірингу та надання послуг підприємцям є найбільш вагомою за обсягами реалізації.

Аналіз динаміки обсягів реалізації щодо наведених видів діяльності (рис. 1) дає змогу зробити висновок, що діяльність у сфері права, бухгалтерського обліку, інжинірингу та надання послуг підприємцям є найбільш динамічною.

Цю ж тезу підтверджує динаміка продуктивності за

наведеними видами підприємств, що визначалась як відношення обсягів реалізації до фонду заробітної плати (рис. 2).

Отже, результати інноваційної діяльності відображаються не тільки в застосуванні новітніх технологій виготовлення певного продукту або продукції, але і в підходах до їх реалізації (тобто, нестандартні підходи до збуту продукції, наприклад, теж можуть вважатися інновацією).

Аналіз статистичних даних показав, що найбільш запитаними є послуги для підприємств, але оскільки суспільство розвивається значними темпами відповідно до розвитку інформаційних технологій, то стратегічно підприємництву можна орієнтуватися й на послуги для суспільства.

У табл. 2 наведені можливі напрями впровадження інновацій в залежності від виду послуг.

Зазначимо, що необхідно враховувати не тільки тенденції переходу до нового технологічного укладу, а й загальноглобалізаційні проблеми, що відбуваються при трансформації економічних систем продовольчі, посилення міграції, активізація туризму, що підвищує значимість традиційних послуг: діяльності готелів та ресторанів, транспорту, торгівлі.

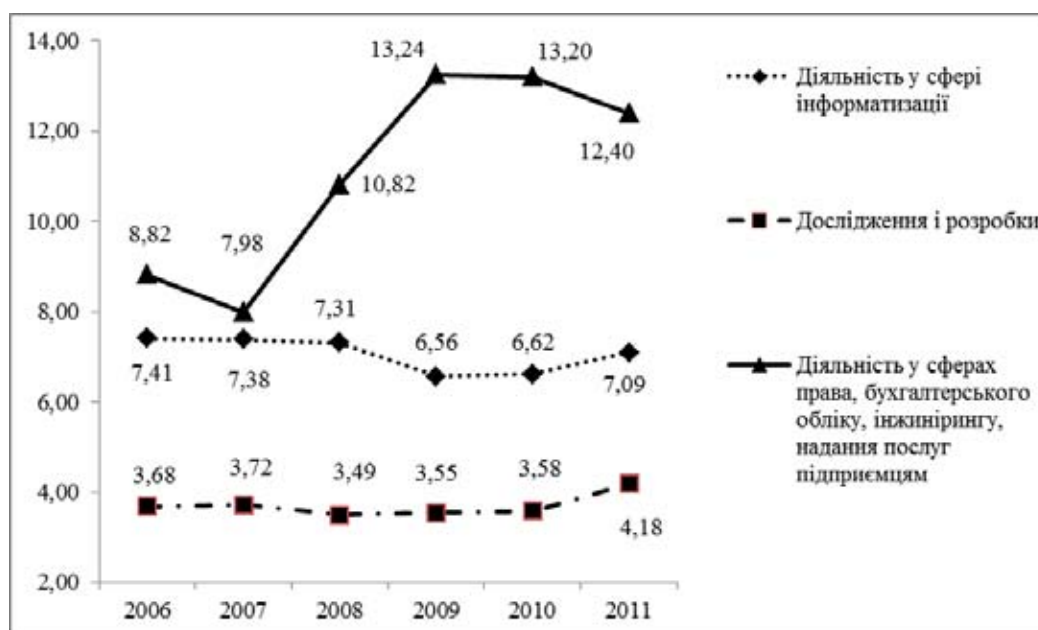


Рис. 2. Динаміки продуктивності на підприємствах, що потенційно можуть займатися інноваційною діяльністю

Таблиця 2. Напрями впровадження інновацій в залежності від виду послуг

Класифікація за КВЕД	Типи інновацій	Види послуг
Підприємництво в науково-технологічній сфері: (секція К, клас 72, 73)	Ринкові – створення нового ринку товарів і послуг	У сфері НДКР, інжинірингу, розробки програмного забезпечення або високотехнологічне підприємництво в сфері надання інформаційних послуг у вигляді звітів, оглядів, бази даних, аналітики, рейтингові агентства
Підприємництво в сфері освіти та підготовки кадрів як джерело інноваційних програм та проектів, а також функціональні об'єднання підприємств (секція М)		Організація початкової, середньої, професійно-технічної та вищої освіти
Підприємництво в сфері управління (консалтинг): (секція К, клас 74)	Управлінські – реорганізація структури управління	Консалтинг, реінжиніринг, маркетингові та управлінські послуги, аудит, методи управління запасами та транспортування; методи реклами і маркетингу
Підприємництво у сфері охорони здоров'я, зокрема, (секція N, клас 85)	Товарні – впровадження нового продукту або послуги	Послуги населенню: стоматологічна практика, фізіотерапевтичні кабінети, спеціалісти нетрадиційної медицини, косметологи, ветеринарна практика
Підприємництво в креативній сфері: письменництво (письменники, композитори), малювання, шоу-бізнес та інші види мистецтва, реклама, дизайн (секція О, клас 92)		У сфері культури та спорту
Підприємництво у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг; (секція О, клас 90, 91, 93, секція Р)	Соціальні – впровадження заходів з метою покращення життя населення; екологічні – впровадження заходів з питань охорони довкілля	Будівництво або ремонт, санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів, надання індивідуальних послуг, діяльність громадських організацій

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз інноваційної діяльності підприємств дав змогу зробити висновок, що вона є недостатньою, особливо для малих підприємств. Значна інноваційна активність припадає саме на зміну процесів діяльності підприємств.

Потрібно зазначити, що сучасні структурні зміни здійснюють вплив як на формування інновацій, так і на розвиток послуг. Зростає значимість не інноваційних продуктів, а процесів щодо їх створення.

Крім того, необхідно виділити напрями розвитку послуг підприємств відповідно до особливостей постіндустріальної економіки — це послуги, що спрямовані на кооперацію з великими підприємствами, взаємодію з економічними системами та послуги, що спрямовані на задоволення потреб суспільства.

Перспективою подальших наукових досліджень є обґрунтування господарських зв'язків між малими, середніми та великими підприємствами для здійснення інноваційної діяльності.

Література:

1. Пивоваров М.Г. Формування та розвиток малих підприємств як основи підприємництва: монографія / М.Г. Пивоваров. — Запоріжжя: КПУ, 2010. — 415 с.
2. Долгальова О.В. Регулятивна роль держави у сфері малого бізнесу: монографія / О.В. Долгальова / Під загальною редакцією д.е.н., проф. Поважного О.С. — Донецьк: ТОВ "РВК" ПРОМО, 2005. — 376 с.
3. Бутенко А.І. Інноваційна спроможність суб'єктів підприємницької діяльності / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарев: монографія / НАН України; Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. — О.: Фенікс, 2007. — 108 с.
4. Конєва Т.А. Регіональний та галузевий аспекти ефективності малого бізнесу України / Т.А. Конєва // Наукові праці: Науково-методичний журнал. — Т. 38. — Вип. 25. — Економічні науки. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. — 148 с. — С. 86—92.
5. Гоголь Т.А. Світовий досвід розвитку малого бізнесу та його адаптація в Україні / Т.А. Гоголь //

Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2010. — № 46. — С. 120—129.

6. Дейнеко Т.О. Інформаційний бізнес як інноваційний засіб розвитку економіки України / Т.О. Дейнеко; Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 1999. — 19 с.

7. Остропольська Є.В. Розвиток інноваційних систем у сфері малого бізнесу / Є.В. Остропольська: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 [Електронний ресурс] / Є.В. Остропольська; Європ. ун-т. — К., 2007. — 20 с.

8. Матеріали Державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Pyvovarov, M.H. (2010), *Formuvannia ta rozvytok malykh pidpriemstv iak osnovy pidpriemnytstva [Formation and development of small enterprises as the foundation of business]*, KPU, Zaporizhzhia, Ukraine.
2. Dolhal'ova, O.V. (2005), *Rehuliatyvna rol' derzhavy u sferi maloho biznesu [The regulatory role of the state in small business]*, TOV "RVK" PROMO, Donetsk, Ukraine.
3. Butenko, A.I. (2007), *Innovatsijna spromozhnist' sub'iektiv pidpriemnyt's'koi diial'nosti [Innovation capacity of entrepreneurship activity]*, Feniks, Odesa, Ukraine.
4. Konieva, T.A. (2005), "Regional and sectoral aspects of the Ukrainian small businesses efficiency", *Naukovi pratsi*, vol. 38, no. 25, pp. 86-92.
5. Hohol', T.A. (2010), "World experience of small business and its adaptation in Ukraine", *Visnyk Chernihiv's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 46, pp. 120-129.
6. Dejneko, T.O. (1999), "Information business as an innovative way of development of economy of Ukraine", Ph.D. Thesis, Economics and business management, NAS of Ukraine, Institute Regional Research, Lviv, Ukraine.
7. Ostropol's'ka, Ye.V. (2007), "The development of innovation systems in small business", Ph.D. Thesis, Economics and business management, European University, Kyiv, Ukraine.
8. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2013), available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 01 June 2013). *Стаття надійшла до редакції 16.08.2013 р.*